

Habfehér csipkeszalag

Szimin Boschan Magda

— Az igazat... az igazat mondja meg! — könyörgött Pál anyja, és remegés futott át a testén, mert érezte, hogy ezúttal nem marad el a válasz.

Milica Marković rövid tétovázás után feléje fordította sötét, a szülés óta foltos arcát, amelyre rányomta vörös bélyegét a tüdővész, s megfontoltan beszélni kezdett:

— A hős anyjának meg kell mondani az igazat. Igen... elesett. Hangja megzendült, majd elhalt a félhomályos, szegényes, gyermekágyakkal, a kis vaskályha mellett száradó pelenkákkal zsúfolt szobácskában. Az újszülött a ruháskosárban aludt.

Svetozar Marković, a kivégzett tartományi párttitkár özvegyének búvóhelye törvényen, időn és téren kívül állt, s ez a környezet minden látogatót arra készítetett, hogy halkán beszéljen. Nem volt itt helye könnynek, sirásnak, nevetésnek, hisztérikus rohamoknak. Itt — akárcsak a templomban — minden szónak megnövekedett a súlya, jelentősége, mégsem érezte magát feszélyezve senki. Jó volt itt lenni, ebben a szobában, Milica Marković és két gyermeke mellett, ebben a zugban könnyebben megfedelkezhetett az ember a megszállásról,

mindenről, ami a külvilágban történt, mint másutt, és zavartalanul átadhatta magát gondolatainak, sőt ábrándjainak is.

Papp Pál most már végleg, visszavonhatatlanul halott volt. Édesanyja furcsa pózban ült Milica mellett, hirtelen megöregedett, összeroskadtt a gondolatok súlya alatt. De nyugodt volt. És szégyellte magát, hogy az imént kimondta azokat a szavakat a feketehajú, barnabőrű, lázrózsáktól égő arcú, tüdővészesszony előtt. (Amikor elhangzottak a szavak, arca valósággal lánggra lobbant, azután kialudt a tűz, az arc újra elsötétült.)

— Megölöm magam, ha meghalt! — jajdult föl az anya néhány perccel előbb, (ekkor még nem tudta elhinni, hogy fia halott. Hátha csak nem ír... ki tudja?), most már azonban világosan érezte, hogy ezek az üres, nagyhangú szavak már a múlthoz tartoznak, elfutott, zsivajos, és magányos, küzdelmekkel, és veszekedésekkel teli, szép és csunya életéhez, aminek most — végeszakadt. Csak a halál, fia halála maradt meg.

Ugyan mit is változtathatna az ő halála ezen az egyedül fontos és lényeges tényen? Nem, nem lesz öngyilkos. Sőt, kötelezettséget, szent köteletséget,

nem... kényszer, önmagánál erősebb kényszer érzet, hogy fia halálát a maga életébe zárva őrizze meg.

Milica szavai: „A hős anyjának meg kell mondani az igazat...” Nem azt mondta: „Maga harcos, akárcsak ő, ki mondom tehát az igazságot...”

„Igaza van” — gondolta és egészen elveszettnek érezte magát. — „Csak anya voltam (bűn ez?), a fiam anyja. Akármit tettem, érte tettem. Rejtegettem az illegális pártmunkásokat, a tilos könyveket, veszekedtem és verekedtem a rendőrökkel, érveltem, vitáztam, szerettem és gyűlöltem — csak ő érte! Nem is annyira azért, mert igaza volt, mint azért, hogy igaza legyen, hogy igazsága — mint a napfény — minél előbb föl-fölragyogjon s mindenki igazsága legyen...”

Milica ebben a pillanatban felelősnek érezte magát a hozzá lélekleben oly közel álló hős anyjának életéért. Feszülten figyelte fáradt arcát, lehunyt szemét. Egy darabon követte gondolatait, azután elveszítette a nyomot, eltévedt, de meg is nyugodott, és az alvó csecsemőt nézegette.

Milica — mint a kölykeket féltő úzött vad —, fiatal, láztól gyötört lényének minden erejét megfeszítette, hogy megmentse, életben tartsa Svetozar gyermekeit. Amikor férjét elfogták, őt is letartóztatták. (Miért is nem ölte meg férje a búvóhelyen, mielőtt a csendőrök és a katonák betörték a házba, miért nem vette le a válláról a felelősség terhét?) A fasiszták azonban csak a férjét lötték agyon, őt nem végezték ki. Új életet hordozott magában. (Lám, mennyire tisztelték a megszállók az éppen megfogant életet, ha ebből tőkét kovácsolhattak maguknak a külvilág és önmaguk előtt!) Néhány hónapot börtönben töltött, őrijító, tompa, makacs fájdalom volt az élete, hiábavaló küzdelem az egyre izzóbb, erősebb lázzal, amely rohammal vette birtokába elgyötört testét, aztán szabadon engedték, hogy megszüljön gyermekeit. (Meghalt volna, ha nem engedik ki. Hátha jobb lett volna?)

Most már azonban nem enged meg, hogy újra elfogják, hogy elválasszák kicsinyeitől. Svetozar gyermekeinek, a négyéves kislánynak és a kisfiúnak szükségük van anyára, mert élniük kell.

Milica ismét illegalitásba vonult. Hiába figyelték, eltűnt a hatóságok szeme elől, Novi Sad parasztnegyedében. Itt élt a megszálló hadak központjában,

a detektívek, besúgók, csendőrök közvetlen közelében.

Pál anyja kinyitotta a szemét.

„Még nem tudja, hogy Anya lett.” — E súlyos pillanatokban is sajnálkozást érzett a fiatal asszony iránt. — „Nem érzi meg, hogy ő is, a harcos, — sápadt, fénytelen bolygóvá vált, gyermekeinek háialig hűséges szerelmesévé.”

Talán még sohasem látta ilyen világosan, határozottan a dolgokat. Volt rá ideje (fia halála sohasem múlhat el), hogy gondolkozzék a feketehajú, kistermetű asszonykáról. Kedvesnek találta, szerette. (Csak Pál miatt?)

A két anyát — az öregebbet és a fiatalabbat — elszakíthatatlanul összefűzte a hős fiú emléke.

A gyerek a kosárban aludt. Közben bealkonyult. A háziasszony két viaszgyertyát hozott a szobába, Milica azonban nem gyújtotta meg, mert akkor le kellett volna sötétítenie a szoba egyetlen ablakát, amely a ház mögött fehérlő, havas udvarra nézett. (Úgy látszik, minden illegális harcos a parasztházak hátsó szobájában lakott.)

„Nem mutatom meg neki a végzetes halálhírt hozó közlőnyt, kegyetlenség volna” — határozott magában Milica, és megborzadt a szeme előtt fölmerülő képtől: Pál német tiszti egyenruhában surran át az arcvonalakon, összeköttetéseket teremt és tart fenn, szervez, buzdít, vigasztal, (egyetlen mosolyával, egy tréfával, sokszor kemény, de nem bántó tréfával őt is, a legnehezebb pillanatokban is meg tudta vigasztalni), meggyőző könnyedséggel írja származásának mondja magát, Dalmáciába siet, sürgős a dolog, mert a fölkelésnek ezen a sziklás, napsütéstől izzó talajon is lángot kell fognia, és — egy éjjelen, talán egy óvatlan pillanatban (lehet, hogy árulás történt) elfogják, megkínózzák, szabad, büszke testét mégegyszer, ezúttal utoljára véresre verik, ájulásig botozzák — azután agyonlövik a kisvároska halálraremült, összeterejt népe előtt.

Sem a gyilkos olaszok, sem a kivégzés riadt, nyomorúságos nézői nem tudták, kit löttek agyon azon a füledt napon...

Papp Pált.

Édesanyja nem volt szép asszony, több volt ennél: magas, szálegyenes, határozott mozgású, méltóságteljes nagyasszony. Tágranyílt, nagy, barna szeme fölött hófehér homlok magasodott a lángolón vörös haj tövében. Pál az ő fia volt: természetes, magas, erős és okos. Nemes. Az ő nagy szeme fölött is magas, erős homlok, bodros vörös haj.

Kezdetől fogva elvakultan, bolondul, áldozatosan szerette. Anyaszívében külön hely volt egy csöppet sem tehetséges, kissé talán sikerületlen idősebb fia számára, úgy szerette, ahogyan a beteg gyerekeket szokás szeretni, lemondással és örökös lelkiismeretfurdalással. Hiszen ő szülte ilyennek! Kertésznek adta, és meg volt elégeve ezzel a választással, mert Pál bátyja szerette mesteriségét.

Pál egészen más volt.

A korán elhunyt vidéki, bánáti bíró özvegye előbb Novi Sadra, majd Belgrádba költözött, hogy a férje után járó szűkös nyugdíjból — a bírónak nagyon kevés szolgálati éve volt — őt, Pált is taníttathassa. Derűsen, elszántan vállalta a novisadi Katolikus porta egyik udvarában meghúzódozó szoba-konyhás proletárlakás vizsgatársaságát, és az örökös adás-vevést, ezt a méltatlan munkát, amit mégis csinálnia kellett, hogy a nyomorúságos nyugdíjat néhány dinárral megtoldhassa. A nincstelenséget zokszó és bankódás nélkül, királynői méltósággal tűrte, s magatartása fiaira is átragadt... A már gimnáziumba járó Pálnak sohasem volt pénze mozira, mégsem, gondolt arra sohasem, hogy szegény, s még kevésbé jutott eszébe, hogy irigykedjen gazdag osztálytársaira. Anyja nevelése szabaddá, bátorrá, gátlástalanná, derűssé és egészségessé tette...

Titkolt büszkeséggel figyelte gimnazista fia fejlődését. És mennyire igyekezett lépést tartani vele! Mindketten minden iránt érdeklődtek. Nem lehet tudni, melyikük vette át a másiktól ezt az örökké kíváncsi örökifjú, nyílt, kutató szellemet. A hosszú téli esteken végeérhetetlen vitákat folytatott fiával, és minden szabad percét arra használta föl, hogy olvasson. A polgári iskola, ahova a magafajta lányok jártak, édeskésnek bizonyult...

Bánkódott emiatt? Bizony bánkódott!

Tudta, hogy fiát nem elégíti ki a gimnázium önképzőköre, amelynek tagjait nemzeti és hazafias lelkesedés fűtötte, tudta róla, hogy más, valóbb, igazabb dolgok után kutat. S elkövetkeztek az első titkos, ártatlanságukban is merész találkozások a munkásifjakkal, a csavargár fészereiben, az első előadások... Sohasem korholta bátorságáért, amelylyel fizikai és vegytani kísérleteit végezte, olthatatlan kíváncsiságáért, ami arra ösztökélte, hogy gyalog bejárja az országot.

Az 1930—31. iskolaévben Pál leérettségizett. Beográdba ment, az egyetemre. Édesanyja Novi Sadon maradt, de nem soká.

1933-at írtak. A német forradalom végérvényesen kapitulált, a nemzeti szocialisták a bosszú, a revans és Nagynémetország szilaj jelszavaival egyik napról a másikra kezükbe kaparintották a hatalmat, a fajelmélet ideológiája mennydörögve gördült végig Európán, és Beográdban az egyetemi hallgatók egy csoportja — talán ők voltak az elsők a világon — kódarabokkal beverte a német követség épületeinek ablakait. Tüntetések... letartóztatások. Pált is betuszkolták a rabomobilba, és ekkor első ízben zárult be mögötte a beogradi Glavnjača kapuja.

Amikor édesanyja tudomást szerzett a történekről, az első pillanatban megéhekkent. Beográdba sietett, a hirhadt fogház kapuja elé.

Minden felelősség őt, csak őt terhelte! Fia a legveszedelmes útra lépett. Erre nem számított. Hogy is került a német követség ablakai alá?

Kész volt akár verekedni is fiáért. Mindenekelőtt azonban azt kellett megtudnia, ki volt a hibás a dologban. Barátai, kollégái?

Még fiatal volt, erős, s tűzvörös haja lobogott, amint végigszáguldott Beograd utcáin. A Londonnál, a vajdasági diákmenza bejáratánál, beleűtözött egy orvostanhallgatóba, fia barátjába, és nagy hangon rárivallt:

— Mit csináltak Pállal?

A bizonytalan, dadogó válasz (ugyan milyen is lehetett volna?) természetesen nem elégítette ki.

Hát már nem akar orvos lenni? Pedig olyan nagy kedvvel kezdett tanulni, egyik vizsgáját a másik után kitűnő osztályzattal tette le, és csapásnak érezte, ha nem tizest kapott. Az anya igyekezett elhítenni magával, hogy valami kiszámíthatatlan félreértés történt, bízott benne, hogy minden rendbe jön, és fia — egészen bizonyos — nagy ember lesz, tanult, jó ember.

A lelkében dúló kételyek ellenére sem engedte meg, hogy az emberek sajnálkozzanak rajta és fián. Védelmébe vette fiát, a „fegyencet”, bizonygatta ismerőseinek, hogy fiának föltétlen igaza van, és — életében először — szembeszállt a rendőrséggel.

A beogradi rendőrfőnökség épülete előtt egész tömeg asszony verődött össze. Csomagokat hoztak, mert híre ment, hogy a letartóztatottakat éhezetik. Az

ügyeletes hallani sem akart a csomagokról. Pál édesanyja kiáltozva ment neki az őrnék:

— Nincs jogotok éheztetni őket! Ha ti nem, majd mi adunk nekik enni!

Az asszonycsapat fölzúdult, körülvette az őrnéket és pokoli zsvajvt csapott. Végül is átvették a csomagokat.

Kétségei fokozódtak, amikor Pált szabadlára helyezték. Felnőtt, érett emberként állt anyja elé, nem titkolta meggyőződését, érvei határozottak, kemények voltak, mindig a lényegbe vágta, pontosan meghatározta a történeteket, amelyek már az anyát is régóta foglalkoztatták.

Németországból szitkok, mételyző hazugságok, vad fenyegetések záporoztak. Az anya környezetében élő embereket aggodalom fogta el. A nemzetiségi különbségek egyik napról a másikra éket vertek az emberek közé, a nemrég még jóbarátok nem köszöntek egymásnak, a rádióhullámok teli voltak rekedt, eszeveszett, háborúra uszító beszédekkel, s az anya megértette, hogy fiát nem ifjonti eszmények ábrándjai kötöngösítették meg, látta, hogy nem meddő, lényétől, múltjától és szereteteitől múltjától idegen és veszélyes politizálás az, amit fia művel, belátta, hogy védekezni kell a véresen komoly valami ellen, eljött a lenni vagy nem lenni pillanata...

Elhatározta, hogy fia mellé áll. Beogradba költözött, hogy támasza legyen.

Beograd, Zeleni venac, egy kis lakás a harmadik emeleten. Gondok, izgalmak, örömöz.

Mintha csak most talált volna önmagára, eddig fékentartott, temperamentumának rejtett erőforrására, az anya végvállára avatta a szűk kis otthont, s minden letartóztatás után tiltakozásokkal ostromolta az igazságügyi minisztériumot meg a rendőrfőnököt, Vujkovićot, a hírhedt botozót. Tagja volt a szülők minden küldöttségének, s Vujković hamarosan kerülni kezdte, félt tőle: veszedelmes vadállat az anya, ha gyermekét védi, az ember sohasem tudhatja, mikor veti rá magát, mikor mar bele gyilkos harapással.

Mosolyognia kellett, ahányszor csak eszébe jutott az a mozgalmas nap, amikor fia egyik barátjának édesanyjával együtt kihallgatásra jelentkezett Vujkovićnál. Hírét vette, hogy egy tüntetés után (annyi sok tüntetés volt, mint égen a csillag) verik a letartóztatottakat. Vujković, aminth meghallotta a nevét, föl-

szisszent: „Be ne engedjétek azt az asszonyt!” Az anya azonban valósággal betört az irodába, anélkül hogy szólították, berohant, félrelökte a megrökönyödött rendőrt, s amikor Vujković dühösen megfenyegette, hogy letartóztatja és elvéteti nyugdíját, ugyanolyan nagy hangon, mint a haragjában reszkető rendőrfőnök, kiabálni kezdett:

— Maga akar engem letartóztatni?! Maga? — visította. — Elvonná a nyugdíjamat!? Mit képzelsz magad? Van még törvény ebben az országban! (Egy csöppet sem volt meggyőződve erről, de azért csak mondta.) Tudja meg, hogy az én férjem bíró volt!...

Kitűnően mímelte a nemes méltatlankodást.

Papp Pálra kimondták az első ítéletet. Mitrovica. Éhségstrájk.

Az egész országban hatalmas mozgalom indult meg. A párt mindent elkövetett, hogy megmentsen harcosait: szaporodtak az aláírások a kérvény alatt, amelyben emberi bánásmódot és szabadulást követeltek a politikai foglyok számára. (Nem bocsátották őket szabadon, az általános nyomásra azonban kénytelenek voltak teljesíteni a követeléseket.) A sok-sok ezer aláírással ellátott kérvényt küldöttség vitte az igazságügyi miniszterhez, s a küldöttség tagjai között ott volt ő is, Papp Pál anyja.

Hogyne lett volna ott, hiszen Pál is sztrájkolt! Világosan látta fiát, amint — már a veszedelmes betegség csúcsjával a mellében — mozdulatlanul fekszik a mitrovicai fegyház nagy cellájának padlóján, a sok elgyötört, mozdulatlan, fogytán lévő erejükkel takarékoskodó foglyok között. Éheztek...

A miniszterrel folytatott vita éles hangnembe csapott át:

— Miért verik a fiainkat? Milyen jogn tartják és kínozzák őket a fegyházban?! — lármázott Pál édesanyja, s magáról megfeledkezve, esernyőjével verte a meghökkennt miniszter íróasztalát.

— A szülők is megverik gyerekeiket, pedig szeretik őket! Nevelni kell a gyerekeket — igyekezett megőrizni a társalgó hangnemet a miniszter. Az anya azonban keményen a szemébe vágta:

— Senkit sem lehet véressel nevelni!

1938-ban, alighogy kikerült a fegyházból, Pált ismét letartóztatták. Egy tüntetésben vett részt. Egyetemista barátai tudták, hogy beteg, mindenképpen meg

akarták hát óvni az újabb veréstől. Kiharcolták, hogy az anya meglátogathassa fiát.

A beszélgetés természetesen a rendőrfőnök úr is jelen volt. Mert hát ki tudja, milyen pokoli tervet főz ki ez a veszedelmes asszony, ha magára hagyja a fiával.

— Hogy vagy? — tette föl az első kérdést az anya a hármás megbeszélésén. Pál nyíltan válaszolt:

— Jól vagyok, édesanyám, csak éppen vért köpök. — Szája szelíd mosolyra húzódott, mintha bocsánatot kérne, hogy fájdalmat okoz édesanyjának.

— Nem igaz! Hazudik! — ugrott talpra Vujković ordítva. — Egy újjal sem nyúltunk hozzá!

— Az én fiam nem hazudik! — vágott közbe az anya. — Jó lesz, ha vigyáz magára! Amikor lefogták, még nem köpött vért. Megyek a miniszterhez! — Kiabált, pedig sírni szeretett volna. Ekkor még erős volt, nem árulta el érzelmeit.

Senki sem szereti a botrányt, még a rendőrfőnökök sem. Vujković — mit tehetett — szabadon bocsátotta Pált, de azzal a föltétellel, hogy elhagyja a fővárost.

Pál Novi Sadra utazott, s egy ideig nagyanyjánál lakott. Nem sokáig... Egy újabb kommunista-pőr során elítélték, mégpedig 15 évi fegyházra. Igaz, távollétében ítélték el, mert Papp Pál többé nem adta meg magát a rendőrségnek, s a törvényszék előtt sem jelent meg. Három évvel a második világháború kitörése és a megszállás kezdete előtt teljes illegálisba vonult, hogy lelkének minden erejével bátoríthassa azokat, akik szabadságot és világszabadságot kerestek a szabadság és napfény nélküli országban.

Családja számára elveszett. Súlyos csapás volt ez édesanyja számára. Nem kiabált, nem lármázott többé. Nem csinált jeleneteket a rendőrfőnök előtt, és nem verte már esernyőjével a megrökönyödött miniszter íróasztalát, de nem is nevetett, csak nagyritkán mosolyodott el.

A ruhákosárban alvó gyermek fészkelődni kezdett.

Az anya gondolatai megtorpantak. Újra hallotta azt a mondatot, Milica szavait, amelyek mintha önálló életre keltek volna a kis szobában: „A hős anyjának...” És bármennyire idegenül, sőt érthetetlenül csengtek is ezek a szavak, annyit megértett belőlük, hogy Pál nagy ember lett. Nem nagy orvos,

hanem nagy politikus! Mikor, hogyan történt mindez — nem tudja. Talán azokban az években, amikor illegális harcosként bejárta egész Jugoszláviát szülőfalujától, Perleztől kezdve, Novi Sadon és Suboticán keresztül Zágrebig, Dalmáciáig. Vagy már előbb kezdődött?

A szobában teljesen besötétedett. Éjszaka volt már, amikor a háziasszony újra a szobába lépett, és jelentette, hogy a kis utcában minden csendes. Az anya fölállt és elbúcsúzott. A kosárban alvó gyermek fölsírt, s Milica sietve vette karjába.

— Ne engedje meg, hogy letartóztassák! — mondotta Milica Pál édesanyjának. — Költözzön hozzám! A háziaszszonnyal megállapodtam. A háború nem tart már soká...

— Majd meggondolom — mondotta az anya, és kiment az éjszakába.

Elmúlt a tél néhány hónapja anélkül, hogy fölkereste volna Milica Marković lakását. Eljött 1944 áprilisa. A vörös hadsereg a Kárpátok alatt állt már, s Hitler, a német és magyar nép örökös barátságának ismételt szövege és az erre ürített számtalan pohár után — ami biztos biztos jelszóval — parancsot adott hadseregének, hogy szállja meg Magyarországot területét. A német haderő bevonult Pestre, és megszállta a megszállott Bácskát is.

A városok utcáin megjelentek a már ismert plakátok: „A zsidóknak nem szabad... A zsidóknak nincs joguk... A zsidók nem...” A villanyárammal telt tuskésdróttal kerített haláltáborok Európaszerte kitérték kapukat, hogy elnyeljék új áldozataikat...

És ekkor, egy áprilisi estén, az anya belépett a kis szobába.

— Táborba visznek bennünket — mondotta és megsimogatta Svetozar kisfiát. — Fogadja el tőlem ezt a holmit.

Milica reszkető kézzel csomagolta ki az anya ajándékait. Ó, micsoda kincsek!

Papp Pál olajképe! Moša Pijade festménye. A mitrovicai fegyházban készült, az éhségstrájk, a fegyházigazgatóság elleni harc idején, akkor, amikor Papp Pál — a foglyok nagy öröme — Mitrovica egyetlen vicclapját szerkesztette. Azt mondják, hogy a közepes nagyságú kép a nagy forradalmárfestő legjobb alkotásai közé tartozott. Szokatlan távlatban, mégis híven ábrázolta a hatalmas, gondolkodó homlok alatt aránytalanul kicsinynek látszó, hosszúkás arcot.

A képen kívül, a sok apróság között, az anya egy hosszú, habfehér csipkeszalagot is hozott magával. Fia ágy-neműjét akarta vele díszíteni, majd ha megnősül... (Miféle ábrándokat nem ringat a forró anyai szív!)

Milica reszketett. Pál szinte élt! Nem tudta levenni szemét az élénkszínű, meghökkentő hasonlatosságú arcképről.

Pálnak, elsősorban Pálnak köszönheti, hogy férjhezment Svetozarhoz. Svetozar halott (és Pál is meghalt), mégse cserélne egy asszonnyal sem a világon. Házassága egy egész életre elegendő élménnyel ajándékozta meg.

Valamikor régen — vagy csak neki tetszik úgy, mintha olyan nagyon régen lett volna? — mint a SKOJ újdonsült tagját, a pártnyomdába osztották be munkára, Svetozar Marković mellé. Egy csendes novisadi utca házában működött a nyomda. Hónapokon át egyedül voltak — ketten. És fiatalok, túlnótul fiatalok voltak.

Svetozar elvtársainak sok gondot okozott ez a szerelem. Hiszen polgári, tipikus politizálgató polgári családból származott, mondták. Szabad-e Svetozar Markovićnak feleségül vennie egy ilyen lányt? Milica életének legnehezebb időszaka volt ez, kétségekkel, szenvedésekkel teli korszak. A gordiuszi csomót Papp Pál, Svetozar jóbarátja oldotta meg. Erélyesen és bölcsen lépett közbe: „Ha érdemes volt arra, hogy ilyen fiatalon fölvegyük a SKOJ-ba” — mondotta — „ha akkor nem merült föl származásának kérdése, amikor a legbizalmasabb pártmunkával, nyomdai munkával, bíztuk meg, most nincs, nem lehet helye ennek a kérdésnek.”

A fehér csipkéből rég elfelejtett illat szállt föl finoman.

Pál is elveszítette egyetlen szerelmét. Az a lány, akit még diákkorában meg-

szeretett, nem volt elég erős és bátor, hogy elviselhesse Papp Pál meghajszolt életének terhét, az elválások súlyát, a magány hónapjainak szürkeségét, a boldogság rövid, nagyon rövidre szabott pillanatait. (Nélküle egyáltalán nem volt része boldogságban — ezt azonban már későn tudta meg.) Pál elveszítette a leányt, de mindig igazságos maradt a szerelmesek iránt. Milica jól tudta ezt. És hálás volt neki, végtelenül hálás...

— Maradjon nálam! — kérte Pál édesanyját, az anya azonban nem tudta elszánni magát.

Otthon, a megüresedett, széthulló otthonban, édesanyja, Pál megöregedett, magatehetetlen nagyanyja várt rá. Hagyja magára ebben az éseveszett zürzavarban? Miért?

(Az öregasszonyt katonák dobják majd ki a lakásból, földobják az első kocsi, s ő magárahagyottan, értetlenül nyújtja fonnyadt, csontos kezét az emberek felé, akik észre sem veszik, és...)

Nem. Nem hagyhatja el. És miért is hagyná el?

Milica hiába kérte, hiába könyörgött neki. Pál édesanyja elbúcsúzott tőle, és sietve távozott. Néhány nap múlva azonban visszatért. Mégis, megváltoztatta szándékát — örvendezett Milica és megölelte, saját édesanyját, Svetozart, Pált ölelte magához benne. Az anyának azonban csak egy kívánsága volt: magával vinni a festményt, magas, gondolkozó-homlokú fiának arcképét.

Milicának nem volt ereje, hogy megszólaljon: Hagyja itt azt az értékes alkotást, hátha így megmenthetjük a jövő számára!

Az anya elment a halálba, és magával vitte fia drága arcának képét. Csak a habfehér csipke maradt meg, nagy szeretetének utolsó bizonyítéka

